

MÉG EGYSZER A VÁLLALKOZÁSOKRÓL

SÁNDORNÉ DR. KRISZT ÉVA

A kis- és középvállalkozások meghatározó szerepet töltenek be a piacgazdasági körülmények között működő országok gazdasági életében. Az 1989 utáni gazdasági átalakulás során Magyarországon is felértékelődött szerepük. Az EU-csatlakozásra való felkészülés kapcsán pedig különösen előtérbe kerül a kis- és középvállalkozási szféra, hiszen a bővülő piacok új lehetőségeket nyújtanak a vállalkozások számára, de új követelményeket is támasztanak velük szemben. Ezért a kutatásokban is elsőbbséget kap a kis- és középvállalkozások tevékenységének elemzése. A közelmúltban adott átfogó tájékoztatást *Schmuck Ottó* a *Statisztikai Szemle* hasábjain¹ a KSH Gazdaságelemzési és Informatikai Intézeténél (ECOSTAT) egy évtizede a magyarországi vállalkozások tevékenységét vizsgáló kutatások eredményeiről. Ehhez kívánok a kis- és középvállalkozásokkal kapcsolatban néhány kiegészítést tenni.

Fogalmi meghatározások

Az említett tanulmány is megállapítja, hogy Magyarország az elmúlt nyolc-kilenc évben a kisvállalkozások országává vált, mivel a rendszerváltással párhuzamosan alapvetően megváltozott a vállalati struktúra. Ezt a tudományos kutatások is alátámasztják. „Az irracionális – csúcán álló – piramis helyére egy újabb furcsa alakzat, a virágváza lépett.”² ami azt jelenti, hogy a vállalati piramis közepe majdnem üres lett. A nagyvállalatok egy részének közepes és kisvállalkozásokra bomlása, illetve bontása és az új alapítású kisvállalkozások növekvő száma önmagában is erősíti, sőt előbb-utóbb kikényszeríti a piacgazdaságokra jellemző helyzet és az ahhoz alkalmazkodó vállalkozói magatartás kialakulását. Ugrásszerűen megnőtt és túlburjánzott a kisvállalkozási kör, nagyon kevés közepes vállalkozás maradt, a másik ágon pedig a nagyvállalkozások között eluralkodtak a multinacionális vállalatok. Vajon a kis cégek képesek lesznek-e versenyezni a globalizálódó piacokon az informatikai hullámot kihasználó tőkeerős konszernekkel?

Mielőtt részletesen vizsgáljuk a vállalkozásokon belül a kis- és középvállalkozói szférát, elengedhetetlen annak tisztázása, mit nevezünk kis- és középvállalkozásnak.

A definiálás nem egyszerű. Egyáltalán létezik-e olyan meghatározás, amely mindenki számára ugyanazt jelenti? Először is: a köznapi szóhasználatban általában csak kisvállal-

¹ Dr. Schmuck Ottó: Vállalkozások Magyarországon, 1992–1997. *Statisztikai Szemle*. 1999. évi 2–3. sz. 131–155. old.

² Szabó Katalin: Drótmenedzsment avagy a kaosz irányítása. *Társadalmi Szemle*. 1995. évi 7. sz. 19–27. old.

kozásokról beszélünk. Olyan vállalkozásokat értünk rajtuk, amelyek „nem túl sok” alkalmazottal, kevés tárgyi eszközzel, „nem túl magas” árbevétellel, „nem túl kiugró” egy főre jutó tiszta jövedelemmel működnek.³ Egyértelmű például, hogy a családi keretek között szerveződő, éjjel-nappal nyitvatartó kisboltok vagy a javítószolgálatok, de még a kisebb könyvelő vagy tanácsadó cégek is, a vállalkozás gazdálkodási formájától függetlenül a kisvállalkozások közé sorolandók. De hová tartozik egy nagy jövedelmű egyéni vállalkozó, vagy egy kimagasló árbevételt elérő egyszemélyes kft?

A gazdaságpolitikai irányelvek, valamint a tudományos kutatások és elemzések pontosabb meghatározásokat követelnek. A kategóriákba soroláshoz általában valamilyen mérhető ismérvet jelölnek ki. Ilyenek lehetnek: az alkalmazotti létszám, a nettó árbevétel vagy a mérlegfőösszeg, esetleg ezeknek valamilyen kombinációja. A Központi Statisztikai Hivatal a korábbi gyakorlatot követve a 10 fős és ennél kevesebb alkalmazotti létszámmal működő vállalkozásokat tekinti kisvállalkozásoknak. A számviteli törvény viszont a beszámoló formájának előírásánál különböző méretmutatókat vesz figyelembe: vagy a 300 millió forint éves nettó árbevételt, vagy a 150 millió forint mérlegfőösszeget, más esetben, az egyszerűsített mérleg és eredménylevezetés készítésénél az 50 millió forint éves nettó árbevételt tekinti választóvonalnak a kisvállalkozások és a többiek között.

Hova soroljuk azonban a magas árbevételt elérő egyéni vállalkozókat, akik nem tartoznak a társasági törvény hatálya alá, és 1997. január 1-jétől a számviteli törvény hatálya alól is kikerültek.

Valamilyen rendező elvnek működnie kell, ha kezelni kívánjuk a kisvállalkozásokat, hiszen ők is el szeretnék helyezni magukat valahol a piacgazdaságban. Ezért az Európai Unió gyakorlatát alapul véve a magyarországi kormányzati szervek és kutatóintézetek által kidolgozott ajánlás a következő osztályozást és kategória határokat javasolja.⁴

1. tábla

A vállalkozások méret szerinti csoportosításának kritériumai

Kritérium	Kategória határok a		
	mikro-	kis-	közép-
	vállalkozások esetében		
Alkalmazottak száma (fő)	0–10	11–50	51–250
Évi nettó árbevétel-maximum (millió forint)	–	500	2500
Évi konszolidált mérlegmaximum (millió forint)	–	200	1250
Lehetséges tulajdoni hányad más vállalkozási kategóriában (százalék)	–	maximum 25	maximum 25

Ez a kategorizálás jelenleg a legkörültekintőbben kidolgozott, ám ezzel sem fedhető le teljesen a magyar vállalkozások köre. Tekintsük az ún. mikrovállalkozás csoportját, amelynek esetében a besorolás a más vállalkozásban lehetséges tulajdoni hányad maximalizálásával nem foglalkozik, így a mikrovállalkozások közé olyan tagsági viszonyon

³ Vállalkozások Magyarországon, 1992–1997. Időszaki Közlemények. ECOSTAT. KSH Gazdaságelemző és Informatikai Intézet. Budapest. 1998. 133 old.

⁴ *Matolcsy György*: Tanulmányok a kis- és középvállalatok fejlesztési stratégiájáról. Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság. Budapest. 1998. 39 old.

alapuló társaságok (kft.-k, szövetkezetek, betéti társaságok stb.) is bekerülhetnek, amelyek egyébként nagyvállalkozásnak minősülhetnének. A pontos osztályozás azonban nem csak Magyarországon okoz nehézséget. A nemzetközi összehasonlítások szerepét és az összehasonlítható adatok szükségességét ezért is hangsúlyoznunk kell.

A kis- és középvállalkozások minden fejlett országban a figyelem középpontjában állnak. Amíg az alapvető egységek (a vállalkozások) osztályozása és kezelése eltérő, valamint az ágazati besorolások és az adatgyűjtési időszakok különböznek, addig átfogó nemzetközi összehasonlításra nincs lehetőség. A kis- és középvállalkozásokkal kapcsolatos számos fontos kérdéssel csak a hosszabb idő távlatában rendelkezésre álló, azonos tartalmú adatok ismeretében lehet foglalkozni. A statisztikusokra vár a feladat, hogy megszervezzék a kis- és középvállalkozásokra vonatkozó adatgyűjtést, minél kisebb többletterhet hárítva azzal a vállalkozásokra, megteremtsék az egységek fogalmakat, és minél megbízhatóbb információkat szolgáltatassanak a magyar gazdaság elemzésére és a nemzetközi összehasonlításokra.

A magyar gazdaság térképe az 1990-es évtized végére jelentősen átalakult a rendszerváltozás induló időszakához képest. A piacgazdasági átalakulási folyamatok hatására megváltozott a magyar gazdaság szerkezetének vállalkozói és földrajzi erőterképe.

Az eredmények hatására megindultak az Európai Unió csatlakozási folyamatok. Az előkészítési és felkészülési szakaszban bővíteni kell a kis- és középvállalkozások fejlesztési lehetőségeit. Annál is inkább, mert ma még a magyar gazdaságban jelentőségük kisebb, mint amilyen a stratégiai fontosságuk.

Az OECD-országok gazdasági szerkezete érdekes kettősséget mutat. A kis- és középvállalkozások a foglalkoztatásban jelentősen megelőzik a nagyvállalatokat, így van ez az adóbevételek és a szakmai képzések területén is. Egyre erősödik szerepük az innovációban. A termelékenységben a nagyvállalatok, főképpen a multinacionális cégcsoportok vezetnek. Ez a vezető szerep egyre erősödik, és folyamatosan nő a termelékenységi rés a nagyvállalatok, valamint a kis- és közepes méretű vállalkozások között.

Magyarországon a multinacionális cégek sikeres megtelepedése jelentősen növelte a termelékenységet, de ezek a cégek nem töltenek be vezető szerepet sem az adóbevételek, sem a foglalkoztatás, sem a hazai innováció területén. Ugyanakkor hiányzik az innováció-központú kis- és középvállalkozói szektor a magyar gazdaságból.

A regisztrált és működő vállalkozások

A magyar kis- és középvállalkozói szektor kettős struktúrát mutat. A kis- és közepes méretű vállalkozások ma a mennyiségi mutatók alapján megfelelnek az OECD-országok vállalkozói szerkezetének. Figyelemre méltó azonban a nyilvántartásban rögzített és a ténylegesen működő vállalkozások elkülönülése. A gazdaság eredményeinek javulása ugyanis értelemszerűen csak a működő vállalkozásoktól várható. Schmuck Ottó említett cikkében is foglalkozik a regisztrált és a működő vállalkozások eltérő számával. Megállapítása azonban, mely szerint a működő vállalkozások aránya növekedett a regisztrált vállalkozásokon belül, elsősorban a jogi személyiséggel nem rendelkező vállalkozások körére vonatkozott.

A KSH adatszolgáltatása szerint is jelentős a csak „papíron” létező társaságok száma. 1996-ban 66 461, 1997-ben pedig 69 387 vállalkozás nem működött a 304 343, illetve a

338 574 regisztrált közül. Az adatok és a tendencia is más abban az esetben, ha az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal (APEH) adatbázisából indulunk ki, amely szigorúbb kritériumokat támaszt a működő vállalkozásokkal szemben.⁵

A jogi személyiségű társaságok között a működő társaságok aránya a regisztráltakhoz képest fokozatosan csökkent, de 1995-ről 1997-re a jogi személyiség nélküli társaságoknál is jelentős a csökkenés.

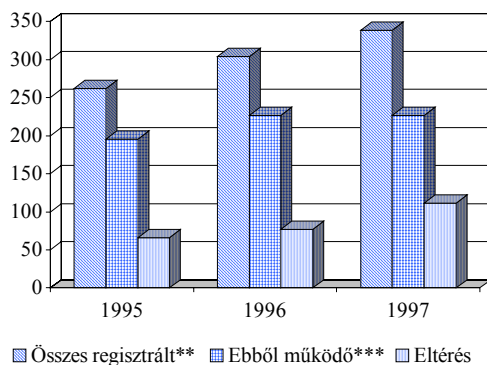
2. tábla

A működő társas vállalkozások arányának alakulása a regisztráltakhoz képest

Megnevezés	1995.	1996.	1997.
	évben (százalék)		
Jogi személyiségű	74,9	73,8	71,7
Jogi személyiség nélküli	74,6	75,2	63,0
Működő társas vállalkozások összesen	74,7	74,6	67,1

Forrás: Dr. Pitti Zoltán: A társasági formában működő vállalkozások szerepe a hazai gazdaság új fejlődési pályára állításában. (Kézirat.)

A nyilvántartásokban rögzített (regisztrált) és a ténylegesen működő társas vállalkozások közötti eltérés egyre nő.

A hazai regisztrált és működő társaságok számának alakulása*

* Jogi és nem jogi személyiségű hazai társaságok együtt.

** A KSH adatszolgáltatása alapján.

*** Az APEH éves gyorsjelentése szerint.

Forrás: lásd a 2. táblánál.

Az önmagukról bevallást adó és gazdálkodásukról pénzügyi elszámolást készítő vállalkozások azok, amelyek a gazdaság jelenlegi helyzetét meghatározzák és jövőjét befo-

⁵ A KSH működőnek tekinti azokat a vállalkozásokat, amelyek a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást nyújtottak be, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző évben alakultak. Az APEH azokat az adószámmal rendelkező vállalkozásokat tekinti működőnek, amelyek önmagukról adóbevallást és pénzügyi beszámolót készítettek és nem állnak felszámolási, végelszámolási, illetve csődeljárás alatt és tevékenységük megszűnését nem jelentették be. Tehát az APEH kevesebb működő vállalkozást tart nyilván.

lyásolják. Ezek a működő társas vállalkozások 1997-ben az összes társas vállalkozásnak közel 67,1 százalékát tették ki.

A nem működő társaságok száma 1995-ről 1997-re 45 299-cel, azaz 68,4 százalékkal nőtt, arányuk pedig 25,3-ról 32,9 százalékra növekedett. Jelentős tehát a nem működő gazdasági társaságok aránya. Önmagában azonban ez még kezelhető lenne, de növekvő számuk és arányuk már óvatosságra int. Hosszabb idő után dől el, hogy mennyire tartós ez a most még csak körvonalazódó folyamat.

A társaságoknak a kilencvenes évekre jellemző erőteljes mennyiségi növekedése az utóbbi időben mérséklődni látszik, de nem hagyható figyelmen kívül, hogy ez eltérő ütemben érinti a regisztrált és a ténylegesen működő társaságok számát. Ugyanakkor valóban a strukturális változások végére, az átalakulási időszak befejeződésére utalnak az évenként újonnan alapított társaságok számának mérséklődését jelző mutatók, és úgyszintén a normalizálódást támasztják alá az évente megszűnő vállalkozások adatai is.

Leginkább az egyéni vállalkozásoknál tapasztalható az „önkorrekció”⁶ folyamat. E kategóriában egyre nagyobb a ténylegesen működő vállalkozások aránya. 1996-ban a működő vállalkozások aránya a regisztrált egyéni vállalkozásokon belül még csak 62 százalék volt, 1997-ben pedig a mintegy 660 ezer regisztrált egyéni vállalkozásnak már 70 százaléka működött. Ennek ellenére még mindig sok a „kényszervállalkozó”, vagy talán a kisebb adófizetési kötelezettségre törekvő „taktikai” vállalkozó. 1997-ben még mindig 198 ezer „alvó” egyéni vállalkozás létezett Magyarországon.

A méret szerinti megoszlás

A Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet és az akkori Ipari és Kereskedelmi Minisztérium az 1995. évre kidolgozta a magyarországi vállalkozások méret szerinti szerkezetét.

3. tábla

A regisztrált vállalkozások száma és megoszlása méret szerint 1995-ben

A vállalkozás típusa	A vállalkozások	
	száma	megoszlása (százalék)
Mikrovállalkozás	1 024 190	97,3
Kisvállalkozás	24 119	2,3
Középvállalkozás	4 751	0,4
<i>Összesen</i>	<i>1 053 060</i>	<i>100,0</i>

Forrás: lásd a 2. lábjegyzetben.

A mennyiségi mutatók és az arányok azonban minőségi problémát takarnak. A kisvállalkozások hagyományos formái, amelyek egyéni és családi keretek között szerveződnek, és döntően a szolgáltató szektorban működnek, nagyobb súlyt mutatnak nálunk, mint az OECD-országokban. Így az új technológiát alkalmazó, innovatív vállalkozások a hazai kisvállalkozások között sokkal kisebb mértékben vannak jelen, mint a fejlett gaz-

⁶ Schmuck i.m. 133. old.

daságokban. A gazdasági növekedés, a többletfoglalkoztatás és a növekvő adóbevétel pedig ettől a szektortól várható.

A magyar kis- és középvállalkozási szektor struktúrája is eltér az OECD-országokétól. A mikrovállalkozások nagy súlya és a középméretű vállalkozások igen csekély aránya azért kedvezőtlen, mert a kisvállalatból közepes vállalattá növekedéshez jelentős tőkebefektetésekre lenne szükség, ehhez pedig az egyéni és családi vállalkozások nem elég tőkeerősek.

A nagyvállalkozások aránya a foglalkoztatottak száma alapján képzett kategóriák szerint igen alacsony. (Lásd az 4. táblát.) Megjegyezzük azonban, hogy különböző egyéb aránymutatók jóval a nemzetközi átlag felett vannak. Például a GDP termeléséhez 1996-ban 50,3 százalékban járultak hozzá a nagyvállalkozások, a vállalkozások árbevételéből pedig 36,2 százalékkal részesedtek.⁷

4. tábla

*A működő gazdasági szervezetek megoszlása méret szerint
(1997. december)*

Gazdasági szervezet	Mikro-	Kis-	Közepes	Nagy-	Összes
	vállalkozás				
Egyéni	99,7	0,3	0,0	0,0	100,0
Közkereseti társaság	97,5	2,3	0,2	0,0	100,0
Betéti társaság	98,6	1,3	0,1	0,0	100,0
Korlátolt felelősségű társaság	87,5	10,0	2,2	0,3	100,0
Részvénytársaság	41,4	20,2	23,1	15,3	100,0
Szövetkezet	48,6	28,4	22,1	0,9	100,0
<i>Összes szervezet</i>	<i>97,1</i>	<i>2,3</i>	<i>0,5</i>	<i>0,1</i>	<i>100,0</i>

Forrás: lásd a 7. jegyzetben.

A külkereskedelmi mérleg egyensúlyának biztosítása végett a magyar gazdaságpolitika mindig kénytelen előnyben részesíteni az új működőtőke bevonását, ami viszont külföldről várható. Ezért a kis- és középvállalkozói szektor folyamatosan alulmarad a fejlesztés, a piaci pozíció, az adózás stb. szempontjából a külföldi részesedéssel működő szektorral szemben.

Területi megoszlás

A magyarországi vállalkozások területi elhelyezkedése is nagyon egyenlőtlen. Budapesten és Pest megyében található a legtöbb vállalkozás (közel 40%). Különösen a gazdasági társaságok koncentrálnak a fővárosba. Az abszolút számok helyett az 5. táblában tekintünk át megyénként a realisabb képet adó mutatót, az ezer lakosra jutó vállalkozások számát. A működő vállalkozások számát a népességhez viszonyítva is kiemelkedik Budapest. A fővárost Zala, Csongrád és Pest megye követi. Különösen alacsony az ezer lakosra jutó vállalkozások száma Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyében. A többi megye nagyságrendileg azonos szinten, a középmezőnyben helyezkedik

⁷ A kis- és középvállalkozások helyzete. 1998. éves jelentés. Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet. Budapest. 1998. 270 old.

el. A megyei adatok természetesen nem jellemzik pontosan az erőteljesen fejlődő területeket. A gyorsan fejlődő vállalkozások sok esetben egy-egy város köré tömörülnek.

A magyar gazdaság területileg heterogén, úgynevezett szigetszerű⁸ fejlődése és az ehhez társuló ágazatonkénti megosztottság nem kedvez a kis- és középvállalkozások fejlődésének. A kisvállalkozások nem képesek a gazdasági fellendülést segítő struktúrához kapcsolódni. Emiatt egyrészt késik modernizációs pályára állásuk, másrészt a kevésbé erőteljes növekedésű területeken nem kell szembenéznük az új kihívásokkal, a nemzetközi tőkeerős vállalkozások versenyével.

5. tábla

*Az ezer lakosra jutó vállalkozások száma megyénként
(1997. december 31.)*

Megnevezés	Társas	Egyéni	Összes
	vállalkozás		
Budapest	57	55	112
Bács-Kiskun	19	46	65
Baranya	24	46	71
Békés	13	43	56
Borsod-Abaúj-Zemplén	14	31	46
Csongrád	24	52	76
Fejér	19	43	62
Győr-Moson-Sopron	21	50	71
Hajdú-Bihar	17	41	58
Heves	13	42	54
Jász-Nagykun-Szolnok	14	37	51
Komárom-Esztergom	20	46	66
Nógrád	12	34	46
Pest	24	48	72
Somogy	18	51	69
Szabolcs-Szatmár-Bereg	13	37	51
Tolna	16	45	61
Vas	16	42	58
Veszprém	16	48	65
Zala	20	57	77
<i>Országos</i>	25	46	71

További akadályai a kis- és középvállalkozások gyors fejlődésének az infrastruktúrában meglévő szűk keresztmetszetek. Egyes területeken nagy a fejlődés (telefonhálózatok, Internet stb.) más területeken (úthálózat, autópályák stb.) viszont jelentős az elmaradás, amelynek mértéke a kívánatos csökkenéssel szemben folyamatosan nő.

Problémát jelent az is, hogy Magyarországon hiányoznak, illetve alig lelhetők fel az erőteljesen fejlődő és a kisvállalkozások számára húzóerőt jelentő belső régiók. Egyes kutatások szerint mindössze a budapesti agglomeráció, Pest megye és Észak-Dunántúl képes jelentősen hatni a területükön működő kisvállalkozásokra. Pedig az OECD-országok sikeres tapasztalatai is azt mutatják, hogy akkor nyílik lehetőség a kis- és kö-

⁸ Matolcsy i.m.

zép vállalkozások nemzetgazdaságon belüli gyors fejlődésére, ha a jól körülhatárolt belső régiók gyorsan fejlődnek. Északkelet-Magyarország régiófejlesztési koncepciója például ezt igyekszik elérni. Olyan fontos programok tartoznak ide, mint a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Területfejlesztési Tanács és az ACDI/VOCA együttműködésében megvalósuló integrált szerkezetátalakítási és válságkezelési program és az ehhez kapcsolódó kistérségi megfigyelési és értékelési rendszer, valamint az átfogó megyei megfigyelési-rendszer kialakítása.

Nehezíti a kis- és középvállalkozások fejlődését még az is, hogy Magyarországon, különösen ebben a szektorban a szükségesnél lényegesen gyengébb a tájékoztatás és nem megfelelő az információcsere.

Kormányzati szinten is megfogalmazott feladat, az Európai Közösség által elfogadott elvek figyelembevételével kialakított egységes fogalmi rendszer megteremtése és a kis- és középvállalkozások megfigyelésére alkalmas információs rendszer kialakítása.

Stratégiai cél, hogy a vállalkozások az eddigieknél nagyobb mértékben járuljanak hozzá a gazdasági növekedéshez, a foglalkoztatási lehetőségek bővítéséhez, és az elkövetkezendő években a kis- és középvállalkozások gazdasági fejlődése elérje, majd meghaladja a nemzetgazdasági növekedés ütemét. Mindezt pedig olyan eszközzel kellene kiegészíteni, amely kifejezetten az innovatív kis- és középvállalkozói szektorra vonatkozik.

TÁRGYSZÓ: Vállalkozás.

SUMMARY

During the past decade, the structure of the Hungarian enterprises has undergone substantial changes. The future is expected to bring about the increase of productivity. Hungary's endeavours to join the European Union have underlined the importance of small and medium sized enterprises. A detailed and many-sided statistical analysis is necessary to facilitate the strategic development of this sector.